

DÖDLIGT VÅLD I SVERIGE OCH ANDRA EUROPEISKA LÄNDER 1500-1800¹

AV MARIA KASPERSSON

Research on homicide in the Nordic countries and Western Europe shows that the frequency of homicide diminished during the period 1500-1800 AD. The typical homicide was usually described as brawls between drunken men of similar social class which end in killings committed with knives, rapiers or household items like logs, plates or chairs. Soldiers were over-represented in homicide. Some kinds of homicide have been given more attention than others in the literature, e.g. domestic homicide, infanticide and suicidal homicides (i.e. the killing of someone in order to get executed).

*A study of homicide in Stockholm between 1576-1608 showed that victim and offender were almost always male Swedes living in Stockholm. Soldiers were frequently involved. The homicides were usually committed in public places, often in connection with matters of honour. In one-third of the cases alcohol was involved, indicating perhaps a smaller significance than that expected from the literature on early modern homicide.**

En fråga som ofta ställs i dagens samhällsdebatt är om våldet har ökat eller är vanligare i dagens samhälle än tidigare. När jämförelser görs mellan våldsbrottslighet under olika tider, skiftar resultaten beroende på vilket tidsperspektiv som väljs i jämförelse med idag. Ju längre tidsperspektiv som används, desto mindre framträdande blir dagens våld (von Hofer 1985). Statistiken över våldsbrottslingar inför rätta visar att mord, dråp och olika former av misshandel var mycket vanligare på 1500-talet än de någon gång varit på 1900-talet (Österberg 1995a och 1996a).

Har det dödliga våldet från 1500-talet och framåt likheter eller olikheter med dagens dödliga våld? Kan vi, genom att sammankoppla trender i dagens dödliga våld med trender i utvecklingen över lång tid, lära något av historien för att förklara dagens och kanske morgondagens dödliga våld? Min utgångspunkt är att historisk forskning kan bidra till förståelsen av både dåtida och samtida problem (jmf t ex Sharpe 1996 och Spierenburg 1996). Syftet med denna artikel är att presentera forskning om dödligt våld i Europa – främst Norden och England – från 1500-talets början till 1700-talets slut.

MATERIALSITUATION

Av naturliga skäl är det materialsituationen som avgör vad som kan studeras rörande förfluten tid. Beträffande tidigmodern tid (ca 1450-1650) har huvudsakligen Italien, Holland, England och Norden, samt tyska och schweiziska städer studerats. På den

* Title in English: *Homicide in Sweden and other European countries 1500-1800*. Original in Swedish.

iberiska halvön har framför allt inkquisitionen varit föremål för intresse. Från 1700-talet och framåt finns rikligare material från ett större antal rättsinstanser bevarat. Således har lokala och högre rätter i Frankrike, England, nordvästra Europa samt de tyska, schweiziska och nordiska områdena varit studieobjekt, medan 1700-talets Sydeuropa har studerats i mindre utsträckning (Rousseaux 1996).²

Från tidigmodern tid finns främst böteslistor, rättegångsprotokoll, domar och straffböcker bevarade, från 1600-talets slut och framåt finns mer varierat material som exempelvis fängeslistor, rullor över personer dömda till galärerna eller deportering, samt material från överrätter och specialrätter av olika slag. Detta gör att studierna över 1700-talet kan göras mer heltäckande då olika slags källor finns för handen (Rousseaux 1996).

DEFINITIONER AV DÖDLIGT VÅLD UNDER TIDIGMODERN TID

Definitionen av mord och dråp i dagens Sverige skiljer sig från övriga Norden, eftersom mord är normalformen och dråp en lindrigare form av uppsåtligt dödande. Under tidigmodern tid var emellertid grunddefinitionen i Sverige att ett dödande betecknades som dråp om det inte på speciella grunder kvalificerades som mord, så som det är i flera länder än idag. I de svenska medeltidslagarna blev ett dråp kvalificerat som mord om liket försökt döljas, om dådet skett nattetid eller om offer och gärningsmän stått i ett särskilt trohetsförhållande till varandra. Definitionerna var likartade i Syd- och Västeuropa. Straffet för mord var alltid döden, oavsett vilket land som studeras. Allt annat dödande ansågs i stort sett vara dråp, och kring dessa växte genom praxis en rad förmildrande omständigheter fram som gjorde att straffet inte blev avrättning, exempelvis nödvärn eller att dödandet skett utan uppsåt (Wallén 1963, Kaye 1967, Pike 1976, Beattie 1986).

Norge skiljde sig från de andra nordiska länderna. Om ett dråp begåtts, kunde dråparen sona sitt brott genom att kompensera offrets släktingar och böta till kungen. En viktig anledning för en dråpare att tillkännage sitt dåd var att om han underlät att offentliggöra dådet – *lysing* – omvandlades dråpet till mord, vilket inte kunde sonas med böter. Vid 1600-talets slut satte Christian V:s norska lag stopp för möjligheten att sona dråp med böter, men redan under 1500-talet hade krav ställts att dråp skulle straffas med döden (Sandnes 1990, Løyland 1992, Erichsen 1993, Næshagen 1995a). I ett historiskt perspektiv har mord och dråp varit mindre känsliga för ändrade definitioner och byråkratisk omklassificering än de flesta andra grövre brott. Definitionen av vållande till annans död har däremot genomgått stora förändringar över tid och idag består vållandefallen i kriminalstatistiken framför allt av olika slags trafikolyckor.

LITTERATURSTUDIE AV DÖDLIGT VÅLD UNDER TIDIGMODERN TID

I det följande ges resultaten från en litteraturstudie av dödligt våld under perioden 1500-1700 från Sverige, Norden och Västeuropa. Jag gör också jämförelser och försöker dra paralleller till min egen undersökning av dödligt våld i Stockholm under perioden 1576-1608 (Kaspersson 1998). Redovisningen gör inte anspråk på att vara heltäckande, utan är ett försök att kartlägga det dödliga våldet under tidigmodern tid.

BROTTSKATEGORIER

Att enbart studera den relativa fördelningen av brott i olika kategorier säger inte särskilt mycket (Spiereburg 1996). Den totala brottslighetens storlek är okänd och de olika rättsinstansernas juridiska verksamhetsfält varierade, vilket gör att den registrerade brottslighetens täckningsgrad och storlek också varierar.³ I fokus sätts här istället de trender som framkommer när olika brottskategoriers relativa fördelning studeras. Kort kan några generella drag skönjas beträffande de undersökta länderna och våldsbrottslighetens andel av den undersökta/registrerade brottsligheten.

Den generella trenden i Norden, Väst- och Sydeuropa är att andelen våldsbrott minskar under perioden från 1500-talets början till 1700-talets slut. Det är istället egendomsbrott, sedlighetsbrott och nya brottstyper såsom brott mot allmän ordning och förordningar av olika slag som ökar andelsmässigt. Ett särdrag verkar också träda fram när det gäller Norden, eftersom andelen våldsbrott här var större och andelen egendomsbrott betydligt mindre vid periodens början än i exempelvis England, men detta kan inte med säkerhet sägas vara ett faktum.⁴

DÖDLIGT VÅLD – TRENDER OCH FREKVENSER

Vilka trender kan skönjas när det dödliga våldet sätts i fokus? Vilka skillnader och likheter framträder mellan olika länder och över tid när frekvensen av dödligt våld i olika samhällen har beräknas – trots de osäkerhetsfaktorer som är förknippade med att beräkna frekvenser på i många fall bristfälliga befolkningsuppgifter (Gurr 1981, Andersson 1996, Rousseaux 1996)?⁵

Sverige

I relation till folkmängden minskade antalet mord och dråp i Sverige från 1500-talets slut till 1800-talets början. I Stockholm var minskningen drastisk med en frekvens på mellan 27 och 58 dråp per 100.000 invånare under 1600-talets första 20 år och en frekvens på mellan 5 och 7 dråp ett sekel senare (Jansson 1998).

Österbergs (1992) sammanställning av frekvenser från städer och landsbygd i Sverige visar att frekvensen dödligt våld sjönk från 1500-talets till 1700-talets slut. Vissa ökningarna fanns på 1600-talet, men i stort är frekvensen sjunkande, särskilt från 1600-talet och framåt. Under 1500-talet låg frekvenserna på 10 till 60 dråp per 100 000 invånare, på 1600-talet pendlar frekvensen mellan 10 och 77 och på 1700-talet mellan 0,6 och 1,8 per 100 000.

Enligt den officiella dödsorsaksstatistiken minskade den totala frekvensen dödligt våld (exklusive vållande) från 0,8 till 0,6 per 100 000 invånare under 1700-talets andra hälft. Barnmordsfrekvensen var under samma tid relativt stabil på ca 0,4 (Siljeström 1875).

Norge

I Norge under tidigmodern tid fanns vad som kallas ett dråpsbälte (*manndrapsområde*) som visar tydliga skillnader i dråpsfrekvens i kustlandskap respektive landskap i inlandet. Dråpen var betydligt fler i inlandet (Løyland 1992).

Næshagen (1995a och 1995b) har gjort en sammanställning av dråpfrekvenser i Norge mellan 1550-1800 och visar att på 1600-talet låg den nationella dråpfrekvensen mellan 9 och 16 per 100 000 invånare, den lägre frekvensen är den troligare. I Telemark och Agder i det så kallade dråpsbältet låg frekvensen mellan 25 och 50.

För perioden 1789-1799 visar Næshagen en dråpsfrekvens på 1,5 per 100 000 invånare, barnamorden inkluderade. Exkluderas barnamorden blir dråpfrekvensen 0,5. Nedgången från en frekvens på mellan 9 och 16 på 1500-talet till under ett mot 1700-talets slut visar en drastisk nedgång, om än inte lika drastisk som Sandnes' (1990) beräkningar på en frekvens på 1500-talet mellan 10 och 27.

Finland

Enligt Sirén (1995) och Karonen (1995b) var mord och dråp vanligare i Finland än i Sverige. Karonen visar frekvenser för Åbo på 1500-talet mellan 23 och 135⁶ dråp per 100 000 invånare. På 1600-talet visar Karonen frekvenser i städerna på 20 till 100, men påpekar att det dödliga våldet var mindre frekvent på landsbygden.

Vid 1700-talets mitt förekom cirka 2 fall av dödligt våld per 100 000 invånare i Åbo hovrätts områden. Östra Finland (Österbotten) hade en högre frekvens dråp än landet i övrigt under 1700- och 1800-talen då de s k knivjunkarna härjade (Ylikangas 1976, 1994b). Övriga Finland hade en frekvens motsvarande den genomsnittliga nivån i Sverige. Fler barnamord återfinns i källorna i Finland än i Sverige.

England

Cockburn (1991) har studerat det dödliga våldet i grevskapet Kent under perioden 1560-1985 och redovisar en minskning i förekomsten av dödligt våld. Från att ha legat runt 5 dråp per 100 000 invånare på 1500-1600-talen, sjunker frekvensen till 2 år 1720.⁷

Beattie (1974) har undersökt grevskapen Surrey och Sussex under åren 1662-1802. Under den studerade perioden minskade mord och dråpfrekvensen från omkring 6 anklagelser/åtal för mord och dråp per 100 000 invånare i Surrey åren 1663-1665 till drygt 2 åren 1722-1724, vilket bekräftar den bild Cockburn fått fram för Kent. Även barnamorden minskade under perioden.

Viktigt att notera är att enheten i de engelska studierna är *åtal/anklagelser* vilket gör att antalet borde vara färre än när måtenheten är *fall*, som i Norden. För att ett fall skulle behandlas i domstolen krävdes ett lik – för att ett åtal eller en anklagelse skall komma till stånd krävs dessutom en misstänkt person.⁸

SAMMANFATTNING

I ett långt tidsperspektiv visar de ovan refererade studierna att frekvensen dödligt våld tydligt minskade under perioden mellan 1500-talet till 1700-talets slut. Bilden av att våldet minskade bekräftas också för Holland (Franke 1994). Nivåmässigt placerar sig Norden betydligt högre än England på 1500- och 1600-talen, medan England eventuellt har en högre frekvens av dödligt våld än Norden på 1700-talet. Antalet undersökningar och skillnader i räknings- och klassifikationsätt⁹ gör dock

att jämförelser mellan frekvenser blir vanskliga, både inom länder över tid, men framförallt mellan länder och över tid (Sirén 1995, Spierenburg 1996, Österberg 1996c).

Såsom lokala avvikelser kan urskiljas de områden i Norge och östra Finland med betydligt högre dråpsfrekvens än övriga landet under en tidsmässigt avgränsad period.

BESKRIVNING AV DET TIDIGMODERNA DÖDLIGA VÅLDET

Deskriptiva studier av det dödliga våldets strukturella drag har främst behandlat 1500- och 1600-talen. I de flesta studier framkommer en bild med flera gemensamma kännetecken och detta oavsett vilken grundenhet som studerats – åtal, domar, saköreslängder – eller var i rättssystemet man befunnit sig, i underrätt eller överrätt.

Sverige

Dråparna i städer eller på landet under 1500- och 1600-talen tillhörde i regel inte några marginella eller kriminella grupper. De var vanliga män; stadsbor, borgare och deras tjänstefolk, eller bönder och deras drängar. Under tidigt 1600-tal dyker soldater upp, som till skillnad från andra dråpare ofta begick sina våldsdåd i grupp. Det var vanligt att dråpen hade sin begynnelse i gräl och hedersprovokationer på krogar eller under bondesamhällets traditionella festligheter och ofta fungerade ölrickande som en utlösande faktor. Knivar var det vanligaste mordredskapet, men husgeråd och andra hushållsföremål, som vedträn och möbler, förekom också ofta (Österberg 1983, Österberg & Lindström 1988, Thunander 1989 och 1993, Sundin 1992).

Stockholm 1576-1608

I den undersökning av rättegångsprotokoll i Stockholms tänkeböcker som jag har utfört mellan åren 1576-1608 (Kasperson 1998) var slutsatserna i stort samstämmiga med de ovan nämnda studierna. De viktigaste resultaten som framkom i undersökningen var att i nio fall av tio av samtliga dråp är förövarna män, andelen män bland offren är nästan lika hög. Gärningsmän och offer var naturligt nog oftast svenskar bosatta i Stockholm och i majoriteten av fallen kände de inblandade varandra, precis som idag. Däremot finns det inte – till skillnad från idag – någon stor överrepresentation av utländska medborgare, varken bland gärningsmän eller offer, även om en viss överrepresentation finns bland gärningsmännen. Det är vidare en relativt homogen människogrupp som behandlas i tänkeböckerna. Det är borgarklassen och klasser under dem bosatta i staden, det är bönder och deras drängar och det är krigsfolk av olika slag.

Dråp till följd av sårad heder utgjorde runt en tredjedel av fallen oavsett dråptyp, vilket kan tolkas som att hedern hade stor betydelse för den tidigmoderna människan. Det absolut vanligaste mordredskapet var kniv, därefter värja. Inslaget av hushållsföremål var också relativt stort, vilket vittnar om att dråpen ofta var av ögonblickskaraktär. De flesta dråpen verkar ha kommit till bröststörtat, de överlagda morderna var ytterst sällsynta.

En grupp avviker dock i undersökningen, nämligen soldaterna. Det är vanligare att

soldater förekommer som gärningsmän än som offer och detta gäller främst dråp där alkohol funnits med i bilden. Detta betyder att soldaterna oftare än andra var inblandade i bråk – särskilt som de var överrepresenterade i dödligt våld i hänseende till deras andel av befolkningen – men att de vanligtvis inte slogs med varandra. Överrepresentationen kan förklaras med att de var unga män, genom sitt yrke vana vid våld, att bära vapen och att hantera dem. De kan även ses som socialt marginaliserade – till skillnad från övriga dråpare – i och med att de tillhörde en grupp som delvis var ställd utanför samhället. De kan ha varit frustrerade av sitt utanförskap vilket ledde till konflikter mellan soldater och civilbefolkningen.

Norge

I Norge har huvudsakligen 1500-talet studerats (Sandnes 1990, Næshagen 1995a) och den bild som framkommer är i stort densamma som i Sverige. Nästan alla dråp skedde av oförsiktighet eller våda och var oöverlagda. Dråpen karaktäriserades av att det vanligtvis rörde sig om hederssaker, som utvecklades till våldsamheter och ofta rörde det sig om tråtor mellan sociala jämlikar. Det var också tydligt att öl och drickande utgjorde utlösande omständigheter. De vanligaste vapnen var knivar av olika slag, yxa och värja, men även husgeråd av olika slag. De senare påvisar att dråpen ofta var av ögonblickskaraktär. Dråparna var nästan alltid män och många av dem kom från samhällets övre skikt.

England

Det mönster som framkommit i Norden återfinns också i engelska studier (Hair 1971, Beattie 1986, Cockburn 1991). Det är huvudsakligen män som dräper och blir dräpta i hastiga gräl som utvecklas till slagsmål efter drickande. Alla män bar vapen vid denna tid och därför blev döden ofta följd av ett handgemäng. Krogar av olika slag var vanligtvis brottsplatsen, men även arbetsplatsen där ett förflugit ord lätt sårade en annan. Det var också vanligt att de inblandade kände varandra och hade en nära relation. Knivar och trubbiga instrument av olika slag var de vanligaste mordredskapen, på 1700-talet blir skjutvapen allt vanligare, men även rena slagsmål. På 1700-talet är soldater allt oftare inblandade i dödligt våld.

En del särdrag framkommer också som skiljer England (och även Centraleuropa) från Norden. Vid 1500-talets mitt började männen bära värja och det medförde inte enbart förbättrade metoder att döda, utan även en ny konvention – hedersduellen. Denna kom att utöva stort inflytande på överklassens våldsbrottslighet i nästan tre århundraden. Dueller hade visserligen utkämpats tidigare med andra vapen än värjor, men de var aldrig lika vanliga och hade inte den strikta utformning som hedersduellen kom att få. Cockburn (1991) visar att det förekom en social uppdelning där handelsmän och arbetare slogs med "primitiva" vapen, medan *gentlemen* och utlänningar använde värja. Sedan motståndet mot duellerandet resulterade i ett förbud vid 1600-talets början, upphörde duellerna att kallas så i rättsprotokollen. Därför är det svårt att beskriva duellutvecklingen under 1600- och 1700-talen.¹⁰

Spanien

I en långt ifrån heltäckande studie av dråp i 1500-talets Spanien¹¹ har Pike (1976) visat att dråpare kom från alla sociala grupper. Gräl utvecklades till slagsmål, som i sin tur ibland ledde till dråp, då alla män bar vapen. Det vanligaste mordredskapen var kniv, svärd och dolk. Det dödliga våldet utspelades, till skillnad från de övriga här refererade länderna, ofta i hemmen.

SAMMANFATTNING

Det typiska tidigmoderna dråpet – oavsett i vilken del av Nord-, Syd- eller Västeuropa det tilldrog sig – verkar ha varit en hedersaffär mellan druckna män vilka var sociala jämlingar och slogs med kniv, värja eller hushållsföremål. En fråga som naturligt infinner sig är vilken betydelse alkohol hade för det dödliga våldet under tidigmodern tid.

ALKOHOL OCH DÖDLIGT VÅLD

Det har sedan vår tideräknings början antagits att alkoholkonsumtion kan utlösa aggressivitet och våld och det finns många litterära belägg, allt ifrån romaren Tacitus till reformationens präster.¹²

Att det finns en samvariation mellan den registrerade alkoholkonsumtionen och mord- och dråputvecklingen har kunnat konstateras sedan mitten av 1800-talet (Wolfgang 1958, Lenke 1975, von Hofer 1985). Lenke (1990) har visat att förändringar i alkoholkonsumtionen påverkade det dödliga våldet i Sverige under perioden 1870-1984, och detta oavsett om det rörde sig om spritdrycker eller andra alkoholhaltiga drycker. Dråp var dessutom närmare knutna till tyngre alkoholmissbruk. Viktigt att påpeka är att alkoholrelaterat våld återfinns nästan enbart i redan våldsamma kulturer.

Den alkohol som dracks i Sverige under tidigmodern tid var i form av öl – som hade ungefär samma styrka som dagens mellanöl – och i viss mån av mjöd och vin. Ölkonsumtionen i sig var upp till 40 gånger större under 1500-talet än idag, minst tre liter per man och dag gick åt. Brännvinet var inget komplement, utan under 1500-talet användes det främst som medicin och till kruttillverkning och först sedan svenskarna lärt sig bränna brännvin av spannmål – tidigare rörde det sig om destillerat vin – på 1600-talet utvecklades brännvinet till en folkdryck (Olán 1922, Helling 1987).

Bing (1993) hävdar att under tidigmodern tid levde folk nyktra till vardags, men drack desto mer vid festliga tillfällen. Ölet hade sin självklara plats vid dop, bröllop och begravning och årets alla högtider. Dessutom var det inte bara viktigt att dricka vid gästabad – det var lika viktigt att dricka sig full. Den sociala kontrollen höll dock de negativa effekterna av drickandet i schack genom att festerna var ritualiserade, festens "ämbetsmän" var med och kontrollerade och festdeltagarna tillhörde en gemenskap med stark informell social kontroll. Slutsatsen blir att det var ett inslag i vardagslivet att dricka sig full, men det skedde inte utanför den sociala gemenskapen och var ett accepterat – och nödvändigt – fenomen för att stärka denna gemenskap.

Sverige

I undersökningen av Stockholms tänkeböcker (Kaspersson 1998) utgjorde dråpen med alkoholinslag (berusad gärningsman, berusat offer eller bråk om alkohol) en tredjedel av samtliga dråp i materialet, vilket gör det svårt att påstå att alkoholen spelade den stora roll för det dödliga våldet under den studerade tidsperioden, som jag förväntat mig efter litteraturgenomgången. Det verkar ha varit andra faktorer som bidragit till eller orsakat den höga våldsnivån.

De dråp där alkohol trots allt förekom utmärktes i förhållande till dråpen utan alkoholinblandning av att de i högre utsträckning begicks av obekanta på offentlig plats. Detta är inte förvånande om det hålls i åtanke att det oftast var på offentliga ställen som alkohol förtärdes, samtidigt som många obekanta människor träffades där och då är en naturlig plats även för de bråk – och det eventuellt påföljande dödliga våldet – som uppstod på dessa platser.

Alkohol sågs troligtvis inte som en förmildrande omständighet eftersom en större andel bland dråpen med inslag av alkohol – och en större andel soldater bland dessa – dömdes till avrättning. Detta kan kanske också förklara varför det inte finns några fall av förlikning bland alkoholdråpen, då förlikning troligen sågs som en lindrigare påföljd än avrättning. Utifrån detta kan kanske slutsatsen dras att alkohol inte sågs som en ursäkt eller förmildrande omständighet. Just det faktum att alkoholen alls nämndes skulle kunna vara ett tecken på att dråpet sågs som extra grovt. En annan förklaring återknyter till det förhållandevis stora inslaget av soldater. När soldaterna var i farten var det ofta alkohol med i bilden och detta drogs fram inför rätta för att visa att samhället inte accepterade att soldaterna härjade fritt som de ville.

Norge

Sandnes (1990) har diskuterat alkoholens inverkan på våldsbrottsligheten i det tidigmoderna Norge, men hans studie är inte systematisk. Sandnes konstaterar för Norges del att det var jämlikar som genom ärekränkningar av olika slag provocerade varandra till slagsmål, vilka ibland ledde till dråp. Ett tydligt drag är att öl och annan alkoholdryck ingår som en del av de våldsutlösande omständigheterna. Män "gjorde sig glada över ölet", men på en del blev verkningen den motsatta – de blev grälsjuka och aggressiva. När striden väl var igång, var aggressionströskeln mycket lägre hos berusade män än hos nyktra män och kniven åkte fort fram.

England

Beträffande England konstaterar Stone (1983) att mycket av det fysiska våldet i tidigmodern tid var förbundet med berusning, men det finns inga tecken på att alkoholkonsumtionen per capita minskade – och därmed förklarar det minskande våldet i samhället – förrän förbudsrörelsen på 1800-talet.

INOMFAMILJÄRT DÖDLIGT VÅLD

Det är förbundet med specifika metodologiska problem att studera inomfamiljärt dödligt våld. Problemen rör dels definitionerna av begreppet familj och av vad som anses vara olagligt våld inom familjen, dels mörkertalet.

Innebörden av begreppet familj har varierat över tid. Under tidigmodern tid var familjebegreppet vidare än idag och omfattade förutom kärnfamiljen – mamma, pappa, barn – även de mor- och farföräldrar, tjänstefolk, lärlingar och gesäller, vilka bodde med familjen (Sharpe 1981, Spierenburg 1996).

Vad som definierats som legalt respektive icke legalt våld inom familjen har varierat över tid, men alltför grovt våld och dödligt våld har genom tiderna alltid ansetts som olagligt. Även om husbonden hade rätt att aga hustru, barn och tjänstefolk, så hade han ingen rätt att ohämmat misshandla dem. Principen bakom husagan var att fostra, inte att misshandla. Det fanns därför legitim aga och illegitim misshandel och dessa företeelser skildes åt (Beattie 1986, Lindström 1988, Cockburn 1991, Österberg 1995b).

Det finns ett stort mörkertal när det gäller den faktiska förekomsten av icke dödligt familjevåld, beroende dels på att en stor del av våldet var tillåtet, dels på att anmälningsbenägenheten var låg. När det gäller dödligt våld inom familjen ger det bevarade historiska materialet en något tydligare bild. Sharpe (1981) påpekar att registrerat dödligt våld i allmänhet troligtvis avspeglar verkligheten bättre än andra registrerade brott och han finner ingen anledning att anta att detta inte skulle gälla även inomfamiljärt dödligt våld.

Sverige

I min undersökning av Stockholm 1576-1608 förekom sällan dråp inom familjen (i 11 procent av fallen). Om en jämförelse görs med Wikströms (1992) uppgifter för Stockholm 1951-1987 utgjorde dödligt våld inom familjen 39 procent. Här måste man dock hålla i minnet att det rör sig om *andelar*. Om antalet fall av inomfamiljärt våld relateras till folkmängden, visar det sig att i 1500-talsmaterialet begicks 0,05 inomfamiljsdråp per 1000 invånare, medan motsvarande uppgift i Wikströms material uppgår till 0,004 sådana dråp per 1000, dvs det är mer än 10 gånger färre fall av inomfamiljärt våld idag. Den inomfamiljära våldsnivån var alltså betydligt högre under 1500-talet än vad den är idag, även om det inomfamiljära våldet *andelsmässigt* utgjorde en mycket mindre del.

England

I England har det förekommit en livlig diskussion om dödligt våld inom familjen. Stone (1983) har visat att mot slutet av 1500-talet begicks 8 procent av alla dråp i England *inom* den biologiska familjen (Stone exkluderar lärlingar och tjänstefolk). Under 1600-talet var motsvarande andel omkring 20 procent och omkring 50 procent idag. Under samma tid sjönk frekvensen dödligt våld vilket medförde en omfördelning av de olika kategoriernas andelar. Detta tyder, enligt Stone, på att dråp inom familjen orsakade av vårdslös brutalitet har minskat, medan inomfamiljära dråp till följd av sexuella passioner har ökat.

Sharpe (1981) har gjort en grundligare studie än Stone av inomfamiljärt dödligt våld. Han har undersökt fall av inomfamiljärt dödligt våld – exklusive barnamord – i grevskapet Essex mellan åren 1560 och 1709. Det mest framträdande enligt Sharpe

är att inomfamiljärt dödligt våld (den vidare definitionen) utgjorde runt 25 procent av allt dödligt våld under den undersökta perioden, medan andelen i dagens England och Wales uppgår till drygt hälften av det totala dödliga våldet. Likaså visar Sharpe att kvinnor – i likhet med idag – oftare var förövare av inomfamiljärt våld än annat dödligt våld, likaväl som kvinnor oftare var offer. Sharpe finner också att det var vanligt att ett familjedrån följdes av att förövaren tog sitt liv.

Emsley (1987) har undersökt grevskapet Wiltshire 1752-1796 och kommit fram till att runt 40 procent av det dödliga våldet begicks inom familjen. Även Cockburn (1991) använder det vidare familjebegrepp som var det gängse under den studerade perioden och visar att i Kent utgjorde det inomfamiljära dödliga våldet runt 30 procent på 1500-, 1600- och 1700-talen.¹³

I polemik mot Sharpe och Stone hävdar dock Cockburn att det inte går att tolka resultaten som att inomfamiljärt dödligt våld är vanligare i dagens England än i det tidigmoderna. I tidigmodernt rättsligt material identifieras inte älskare och, med undantag av tjänare och lärlingar, inte heller sammanboende eller inneboende. Detta gör, fortsätter Cockburn, att inomfamiljärt dödligt våld är underrepresenterat i statistik före 1900-talet, då man bara kan spåra biologiska relationer i statistiken före 1800-talet.¹⁴ Problemet med Cockburn är dock att han inkluderar barnmorden i det inomfamiljära våldet, vilket gör att hans resultat inte kan jämföras med Sharpes och Emsleys. Trots detta är inte skillnaderna i det inomfamiljära dödliga våldets andelar hos Cockburn och de två förra anmärkningsvärt stora.

Spierenburg (1996) hävdar i en kommentar till den engelska forskningen att det är omotiverat att inkludera barnadrån i kategorin inomfamiljärt dödligt våld. Likadant hävdar han att även om *andelen* inomfamiljärt våld ökat från tidigmodern tid till idag både i England och Holland, så kan mycket väl *frekvensen* vara stabil. Varken Spierenburg eller de engelska forskarna har dock beräknat frekvensen inomfamiljärt dödligt våld, varför deras slutsatser inte kan jämföras med Stockholm beträffande skillnaderna i resultat beroende på om andelar eller frekvenser studeras.

BARNAMORD

Den definition på barnamord som i Sverige utformades i 1600-talets speciallagstiftning stipulerar en ogift kvinna som dolt graviditeten och fött i enslighet och därefter gömt barnets lik. I England och Tyskland var definitionen likartad. Ett barnamord, *infanticide*¹⁵ eller *Kindermord/Kindsmord*, förelåg om en ogift kvinna, som dolt graviditeten och födseln, nedkom med ett barn som sedan hittades dött. Kvinnan ansågs ha dödat barnet om hon inte kunde bevisa med hjälp av vittnen att barnet var dödfött. Anklagelsen bestod inte i mord utan döljande av födsel och brottet var belagt med dödsstraff (Anners 1965, Beattie 1986, Jackson 1996).

Jackson (1996) har visat att när det gäller barnamord kan mörkertalet ha varit "omvänt". Det är troligt att fler kvinnor fälldes för barnamord, än som faktiskt dödade sina barn, hävdar han. För detta brott gällde omvänd bevisning – den åtalade skulle bevisa sin oskuld och ansågs skyldig till dess hon gjort det – vilket är grunden till att mörkertalet påverkades på detta sätt.

Norden

I Sverige har inte barnamorden studerats i någon större utsträckning, framför allt inte när det gäller andra än legala aspekter.¹⁶ Det fåtal studier som finns visar att både antalet och frekvensen barnamord i Stockholm sjönk under perioden från 1600-talets början till 1700-talets andra hälft, från mellan 9-15 barnamord per 100 000 invånare åren 1616-1625 till omkring 0,5 åren 1750-1773 (Jansson 1998).

I Norge har Næshagen (1995a och 1995b) diskuterat lämpligheten i att inkludera barnamord i kategorin dödligt våld och anger flera skäl att inte göra det.

I Danmark har Grothe Nielsen (1980 och 1982) skrivit om barnamord i rättshistorisk belysning.

England

Även inom den engelska forskningen har frågan om barnamorden bör inkluderas i kategorin inomfamiljärt dödligt våld diskuterats livligt (Sharpe 1981 och 1985, Stone 1983 och 1985, Emsley 1987, Jackson 1996).

I Beatties (1986) studie av Surreys *assizes* mellan åren 1660-1800 har han funnit att få kvinnor stod inför rätta för mord, men antalet tredubblas om barnamord inkluderas. Av de barnamordsfall Beattie undersökt var den åtalade en ogift kvinna i tre fjärdedelar av fallen. Ungefär 70 procent av kvinnorna var tjänstefolk. Fram emot mitten av 1720-talet började rätten behandla kvinnorna mildare och färre kvinnor dömdes till hängning. Jackson (1996) har visat att mellan åren 1720 och 1800 stod i *Northern Circuit*¹⁷ nära 200 kvinnor åtalade för barnamord, men av dessa fälldes endast sex och två hängdes.

Tyskland

Lindström (1995) har i en översiktsartikel presenterat det tyska forskningsläget. När det gäller dödligt våld har främst barnamord rönt intresse. Det var aldrig något vanligt brott, men ändå den mest frekventa mordtypen i 1700-talets Tyskland. Den typiska barnamörderskan fanns inom landsbygdens tjänstefolk och var i 20-års åldern. Som orsaker och motiv bakom barnamord har förts fram fattigdom, rädsla för skam, förlust av ära, den icke infriade förväntningen om ett framtida äktenskap, okunskap, rädsla att bestraffas för otukt samt hinder att i framtiden kunna ingå äktenskap. Åsikten framförs också att självmord var det egentliga motivet i en del fall, dvs mödrarna dödade sina barn för att själva få bli avrättade, så kallade suicidalmord.

SUICIDALMORD

Under 1600- och 1700-talen dyker en speciell typ av mord upp, så kallade suicidalmord. Detta var en företeelse som uppmärksammades exempelvis i Sverige, Danmark och Tyskland. Med suicidalmord menas mord begångna i syfte att själv få bli dömd till döden, istället för att begå ett tabubelagt och icke tolererat självmord. Självmordsförsök bestraffades under denna tid och de som tagit sitt eget liv hade äventyrat sin själs salighet. Suicidalmorden verkar därför tydligt vara resultat av det starka självmordstabu som rådde under denna tid (Jansson 1994).

Jansson (1994 och 1998) har undersökt mord i Stockholm under 1600- och 1700-talen och finner att frekvensen dödligt våld minskar under perioden 1600-1719 i Stockholm. Bland det dödliga våldet ökar dock under den studerade perioden andelen mord från att inte ha förekommit alls före 1620, till runt 5 procent 1620-1669 och därefter ökar andelen stadigt till 42 procent under åren 1710-1719. (Observera att Jansson *skiljer* mellan vad som definierades som *mord* respektive *dråp*.) Av dessa mord utgjorde i sin tur suicidalmorden drygt 80 procent.

Suicidalmördarna i 1600-talets Stockholm var i stor utsträckning kvinnor i lägre sociala positioner eller utslagna. Motiv för suicidalmordet var exempelvis fattigdom, avsaknad av make, kriminalitet eller prostitution, vanära, hämnd eller depression. I nästan alla fall var offret ett barn, beroende dels på deras värnlöshet, dels på att mord på barn ansågs särskilt grova och med stor sannolikhet ledde till dödsdom. Likaså ansågs ett barn som oskyldigt och riskerade därför inte att hamna någon annanstans än i himlen efter döden.

I och med att självmordstabet minskade i styrka och att färre brott belades med dödsstraff efter 1779, minskade också förekomsten av suicidalmord därefter.

SAMMANFATTNING

Under perioden 1500 till 1800 minskar frekvensen våldsbrott i Västeuropa (främst har Norden och England studerats). Under 1500- och 1600-talen förefaller det dödliga våldet ha varit avsevärt mer frekvent i Norden än i England. Under 1700-talet förekom det dödliga våldet ungefär lika frekvent i England och i Norden, som idag (Killias *et al.* 1995).

Gemensamma drag hos det dödliga våldet, oavsett land, är att det oftast rörde sig om hedersaffärer mellan socialt jämbördiga män, som resulterade i ett dråp begånget med kniv, värja eller hushållsföremål av olika slag. Det var heller inte ovanligt att de inblandade var berusade. Soldater var en grupp som var överrepresenterad när det gäller dödligt våld.

Vissa speciella former av dödligt våld, exempelvis inomfamiljärt dödligt våld, har uppmärksammats mer än andra i litteraturen. Det inomfamiljära våldet i England ökade *andelsmässigt* under perioden från 1500-talet till idag, men om *frekvensen* förändrades har inte studerats. I Sverige var *andelen* inomfamiljärt dödligt våld betydligt lägre på 1500-talet än vad den är idag, men *frekvensen* var mer än tio gånger så hög jämfört med idag.

Många av de gärningsformer som förekom under perioden var mer eller mindre tidsbundna fenomen, som exempel kan nämnas dueller och bråk om heder och ära. Två former som särskilt uppmärksammats är barnamord och suicidalmord. De ökade under 1600- och 1700-talen och minskade därefter och minskningarna verkar bero på förändrat beteende till följd av förändrad lagstiftning och ändrade attityder till lagstiftning och till beteendet i sig.

LITTERATUR

- Aalto, Seppo (1994): "Folket, kronan och tingen. Domstolsmaterialet från 1500- och 1600-talet i källkritikens ljus", *Historisk Tidskrift för Finland*, årg. 79, s 26-50.
- Andersson, Hans (1994): "Rättssäkerheten i stormaktstidens Stockholm", s 53-71 i Jarrick och Söderberg (red.) *Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850*, Stockholmsmonografier, vol. 118, Uppsala: Stockholmia Förlag.
- Andersson, Hans (1996): *Folklig rättskultur i stormaktstidens Stockholm*, Filosofie licentiatuppsats, Stockholm: Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet.
- Anners, Erik (1965): *Humanitet och rationalism*, Stockholm: Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning, vol. 1:10.
- Beattie, John M. (1974): "The Pattern of Crime in England 1600-1800", *Past & Present*, nr 62, s 47-95.
- Beattie, John M. (1986): *Crime and the Courts in England 1660-1800*, Oxford: Clarendon Press.
- Bing, Morten (1993): "Fest uten fyll er kunstig moro! Norske drikkeskikker i historisk lys", s 18-30, i Anders Gustavsson (red.) *Kulturforskning kring alkohol i Norden*, Etnolore 14, Uppsala.
- Blasius, Dirk (1981): "Neue historische Litaratur. Kriminalität und Geschichtswissenschaft. Perspektiven der neueren Forschung", *Historische Zeitschrift*, Band 233, s 615-626.
- Blasius, Dirk (1988): "Kriminologie und Geschichtswissenschaft. Bilanz und Perspektiven interdisziplinärer Forschung", *Geschichte und Gesellschaft*, årg. 14, s 136-149.
- Carlsson, Lizzie (1957): "'Handsken är kastad.' Tvekamp och rättssymbolik", *Rättshistoriska studier*; Serie II, band 2, Stockholm: AB Nordiska Bokhandlen, s 151-161.
- Cockburn, James Swanston (1975): "Early Modern Assize Records as Historical Evidence", *Journal of the Society of Archivists*, nr 5, s 213 - 233.
- Cockburn, James Swanston (1991): "Patterns of Violence in English Society: Homicide in Kent", *Past & Present*, nr 130, s 70-106.
- Dahlbäck, Göran (1987): *I medeltidens Stockholm*, Stockholmsmonografier, vol. 81, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Dean, Trevor och Lowe, Kate J. P. (1994): *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Diedericks, Herman (1996): "Urban and Rural Criminal Justice and Criminality in the Netherlands since the Middle Ages: Some Observations", s 153-164 i Johnson & Monkkonen (red.) *The Civilization of Crime. Violence in Town and Country since the Middle Ages*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Emsley, Clive (1987): *Crime and Society in England 1750-1900*, London och New York: Longman.

- Emsley, Clive och Knafla, Louis A. (red.) (1996): *Crime History and Histories of Crime. Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History*, London och Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Erichsen, Bodil Chr. (1993): *Kriminalitet og rettsvesen i Kristiania på slutten av 1600-tallet*, Oslo: Tingbokprosjektet.
- Farge, Arlette och Zysberg, André (1979): "Les théâtres de la violence a Paris au XVIIIe siècle", *Annales*, årg. 34, s 984-1015. Engelsk sammanfattning s 1132.
- Franke, Herman (1994): "Violent Crime in the Netherlands. A Historical-Sociological Analysis", *Crime, Law & Social Change*, vol. 21, s 73-100.
- Furuhausen, Björn (1996): *Berusade bönder och bråkiga båtsmän. Social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet*, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Grothe Nielsen, Beth (1980): "*Letfærdige qvindfolk*": fosterdrab og fødsel i dølgsmål i retshistorisk belysning, Köpenhamn: Kriminalistisk Instituts stencilserie.
- Grothe Nielsen, Beth (1982): *Letfærdige qvindfolk: om Gisle Nielsdatter og andre barnemordersker*, Köpenhamn: Delta.
- Gurr, Ted Robert (1981): "Historical Trends in Violent Crime: A Critical Review of the Evidence", *Crime and Justice. An Annual Review of Research* vol 3, s 295-353.
- Hair, P. E. H. (1971): "Deaths from Violence in Britain: A Tentative Secular Survey", *Population Studies. A Journal of Demography*, vol. 25, s 5-24.
- Helling, Stig (1987): *Från mjöd till Martini. Alkoholens historia i Sverige*, Göteborg: Sober Förlags AB.
- von Hofer, Hanns (1985): *Brott och straff i Sverige. Historisk kriminalstatistik 1750-1984*, Urval, Skriftserie utgiven av SCB, nr 18, Stockholm: SCB.
- von Hofer, Hanns (1990): "Homicide in Swedish Statistics", *Scandinavian Studies in Criminology*, vol. 11, s 29-45, Oslo: Universitetsforlaget.
- Jackson, Mark (1996): *New-born Child Murder. Women, illegitimacy and the courts in eighteenth-century England*, Manchester: Manchester University Press.
- Jansson, Arne (1994): "Mörda för att få dö", s 21-52 i Jarrick och Söderberg (red.) *Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850*, Stockholmsmonografier, vol. 118, Uppsala: Stockholmia Förlag.
- Jansson, Arne (1998): *From Swords to Sorrow. Homicide and Suicide in Early Modern Stockholm*, Acta universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Economic History nr 30, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Johansen, Jens Christian V. (1990): "Falster and Elsinore, 1680-1705: a Comparative Study of Rural and Urban Crime", *Social History*, vol 15, s 97-109.
- Johansen, Jens Christian V. (1991): "At lade nåde gå for ret... Kommentar til Eva Österberg", (norsk) *Historisk Tidsskrift*, bind 70, s 166-171.
- Johnson, Eric A. och Monkkonen, Eric H. (red.) (1996): *The Civilization of Crime. Violence in Town and Country since the Middle Ages*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.

- Karonen, Petri (1994): "Brottsligheten i städerna i Egentliga Finland och Satakunta i början av 1600-talet", *Historisk Tidskrift för Finland*, årg. 79, s 75-102
- Karonen, Petri (1995a): "Brottsligheten i Norden på 1500- och 1600-talen", *Historisk Tidskrift*, årg. 115, s 67-74.
- Karonen, Petri (1995b): "Trygg eller livsfarlig? Våldsbrottsligheten i Finlands städer 1540-1660", *Historisk Tidskrift för Finland*, årg. 80, s 1-11.
- Kaspersson, Maria (1998): *Dödligt våld i Stockholms tänkeböcker 1576-1608. En kriminologisk undersökning*, Filosofie licentiatuppsats, Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Kaye, J. M. (1967): "The Early History of Murder and Manslaughter", *Law Quarterly Review*, vol. 83, s 365-395, 569-601.
- Killias, Martin et al. (1995): *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, Strasbourg: Council of Europe.
- Langbein, John H. (1983): "Albion's Fatal Flaws", *Past & Present*, nr 98, ss 96-120.
- Lenke, Leif (1975): *Våldsbrott och alkohol – en studie i misshandelsbrottslighetens utveckling*, Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Lenke, Leif (1990): *Alcohol and Criminal Violence. Time Series analyses in a Comparative Perspective*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lindstedt, Marie (1994): "Barnamordsplakatet – en straffrättsreform med oanade konsekvenser", *BRÅ Apropå*, nr 1, s 24-29.
- Lindström, Dag (1988): "Våld, förtal och förlikningar i Stockholm 1475-1625", *Rättshistoriska Studier*, band 14, s 66-115, Lund: AB Nordiska Bokhandeln.
- Lindström, Dag (1995): "Kvinnor, våld och vardagskriminalitet. Teman inom tysk kriminalitetsforskning", *Scandia*, band 61, s 135-157.
- Løyland, Margit (1992): *Slagsmål, leiermär og bøtelagde egder 1600-1700*, Oslo: Tingbokprosjektet.
- Næshagen, Ferdinand Linthoe (1995a): "The Drastic Decline of Norwegian Homicide Rates between 1550 and 1800", paper framlagt på The American Society of Criminologys årsmöte i Boston.
- Næshagen, Ferdinand Linthoe (1995b): "Reflections on the Drastic Decline of Norwegian Homicide Rates", kommentarer till paper framlagt på The American Society of Criminologys årsmöte i Boston.
- Norborg, Lars-Arne (1971): *Källor till Sveriges historia*, Lund: Gleerups Förlag, andra upplagan.
- Olán, Eskil (1922): *Svenska brännvinets historia från Sten Stures dagar till husbehovsbränningens slut*, Stockholm: C. E. Fritzes Kungliga Hovbokhandel.
- Pike, Ruth (1976): "Crime and Punishment in Sixteenth-Century Spain", *Journal of Economic History*, vol. 5, s 689-704.
- Reinhardt, Steven, G. (1982-1983): "Crime and Royal Justice in Ancien Régime France: Models of Analysis", *The Journal of Interdisciplinary History*, vol. 13, s 437-460.
- Rousseaux, Xavier (1996): "From Medieval Cities to National States, 1350-1850: The Historiography of Crime and Criminal Justice in Europe", ss 3-32 i Emsley och

- Knafla (red.) *Crime History and Histories of Crime. Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History*, London och Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Samaha, Joel (1974): *Law and Order in Historical Perspective. The Case of Elizabethan Essex*, New York och London: Academic Press.
- Sandnes (1990): *Kniven, ølet og øeren. Kriminalitet og samfunn i Norge på 1500- og 1600-tallet*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandnes, Jørn (1991): "Kommentar til Eva Österberg", (norsk) *Historisk Tidsskrift*, bind 70, s 172-175.
- Sharpe, James A. (1981): "Domestic Homicide in Early Modern England", *The Historical Journal*, vol. 24, s 29-48.
- Sharpe, James A. (1982): "The History of Crime in Late Medieval and Early Modern England: A Review of the Field", *Social History*, vol. 7, s 187-203.
- Sharpe, James A. (1984): *Crime in Early Modern England 1550-1750*, London: Longman Group Limited.
- Sharpe, James A. (1985): "The History of Violence in England: Some Observations", *Past & Present*, nr 108, s 206-215.
- Sharpe, James A. (1996): "Crime in England: Long-Term Trends and the Problem of Modernization", s 17-34 i Johnson och Monkkonen (red.) *The Civilization of Crime. Violence in Town and Country since the Middle Ages*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Siljeström, P. A. (1875): "Om mord och sjelfmord i Sverige under tidskiftet 1750-1870", *Statistisk Tidskrift*, årg.9, s 145-170.
- Sirén, Kirsti (1995): "Brottsligheten i Finland i slutet av 1700- och början av 1800-talet", *Historisk Tidsskrift för Finland*, årg. 80, s 39-63.
- Sleman, Folke (1961): "Svenskt domboksmaterial före 1615", *Arkiv, samhälle och forskning*, Årg. 6, s 21-55.
- Spierenburg, Pieter (1996): "Long-Term Trends in Homicide: Theoretical Reflections and Dutch Evidence, Fifteenth to Twentieth Centuries", s 63-105 i Johnson och Monkkonen (red.) *The Civilization of Crime. Violence in Town and Country since the Middle Ages*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Stockholms tänkeböcker: Stockholms stadsböcker från äldre tid. Andra serien tänkeböcker. Ny följd.*
- Utgivna av J. A. Almquist, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner
- *Stockholms stads tänkeböcker 5. 1576-1578*, 1943.
 - *Stockholms stads tänkeböcker 6. 1578-1583*, 1945.
 - *Stockholms stads tänkeböcker 7. 1584-1588*, 1947.
 - *Stockholms stads tänkeböcker 8. 1589-1591*, 1948.
- Stockholms stads tänkeböcker från år 1592.* Stockholm: Utgivna av Stockholms Stadsarkiv.
- *Del I 1592-1595*, red. Daniel Almquist, 1939.
 - *Del II 1596-1599*, red. Daniel Almquist, 1953.
 - *Del III 1600*, red. Folke Sleman, 1954.

- *Del IV 1601-1602*, red. Folke Sleman, 1957.
- *Del V 1603-1604*, red. Folke Sleman, 1959.
- *Del VI 1605-1608*, red. Nils Staf, 1963.
- Stone, Lawrence (1983): "Interpersonal Violence in English Society 1300-1980", *Past & Present*, nr 101, s 22-33.
- Stone, Lawrence (1985): "The History of Violence in England. A Rejoinder", *Past & Present*, nr 108, s 216-224.
- Sundin, Jan (1992): *För Gud, staten och folket*, Rättshistoriskt bibliotek, band 47, Lund: AB Nordiska Bokhandelns Förlag.
- Söderberg, Johan (1990): "En fråga om civilisering. Brottmål och tvister i svenska häradsrätter 1540-1660", *Historisk Tidskrift*, årg. 110, s 229-258.
- Söderberg, Johan (1992): "Brott och straff vid Svea livgarde på 1680-talet", s 89-98 i Eva Eggeby (red.) *Varav hjärtat är fullt... Historietter till Ulrika Moberg på 50-årsdagen 3 oktober 1992*, Stockholm: Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet.
- Taussi Sjöberg, Marja (1990): "Staten och tinget under 1600-talet", *Historisk Tidskrift*, årg. 110, s 161-189.
- Thompson, I. A. A. (1968): "A Map of Crime in Sixteenth-Century Spain", *The Economic History Review*, andra serien, vol. 21, ss 244-267.
- Thunander, Rudolf (1989): *Tisen brott i Småland. Studier i Göta hovrätts Criminaliaserie 1635-1644*, Scripta Minora nr 1, Högskolan i Växjö: Uppsatser och rapporter från institutionen för humaniora.
- Thunander, Rudolf (1993): *Hovrätt i funktion. Göta Hovrätt och brottmålen 1635-1699*, Rättshistoriskt bibliotek band 49, Lund: Nerenius & Santéus Förlag AB.
- Wallén, Per-Edwin (1963): "Mord och dråp – två brottsbegrepps utveckling i svensk rätt", *Nordisk Tidsskrift för Kriminalvidenskab*, Årg. 51, s 202-212.
- Weisser, Michael R. (1979): *Crime and Punishment in Early Modern Europe*, Hassocks: The Harvester Press.
- Weisser, Michael R. (1980): "Crime and Punishment in Early Modern Spain", s 76-96 i Gatrell, Lenman & Parker (red.) *Crime and the Law. The Social History of Crime in Western Europe since 1500*, London: Europa Publications Limited.
- Wikström, Per-Olof H. (1992): "Context-specific Trends in Criminal Homicide in Stockholm 1951-1987", *Studies in Crime and Crime Prevention*, årg. 1, s 88-105.
- Wolfgang, Marvin E. (1958): *Patterns in Criminal Homicide*, Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Ylikangas, Heikki (1976): "Major Fluctuations in Crimes of Violence in Finland. A Historical Analysis", *Scandinavian Journal of History*, vol. s 81-103.
- Ylikangas, Heikki (1991): "Kommentar till Eva Österberg", (norsk) *Historisk Tidskrift*, bind 70, s 176-178.
- Ylikangas, Heikki (1994a): "Ätten och våldet. Våldsbrotten i Norden vid övergången till nya tiden", *Historisk Tidskrift för Finland*, årg. 79, s 3-25.
- Ylikangas, Heikki (1994b): "Den omedvetna och den medvetna processen. Från 1500-

- talets klubbekrigare till 1800-talets knivjunkare”, s 73-81 i Björnsson (red.) *Vad våldet har skapat. Om brott och straff i svensk och europeisk historia*, Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Ågren, Maria (1988): “Att lösa ekonomiska tvister – domstolarnas främsta sysselsättning på 1700-talet?”, *Historisk Tidskrift*, årg 108, s 481-511.
- Österberg, Eva (1983): “Våld och våldsmentalitet bland bönder”, *Scandia*, band 49, s 5-30.
- Österberg, Eva (1987): “Brott och straff i svenska småstäder under medeltid och vasatid. Svensk kriminalitet i europeiskt perspektiv”, i Ingemar Norrlied *et al* (red) *Över gränser. Festskrift till Birgitta Odén*, s 473-504, Lund: Historiska institutionen.
- Österberg, Eva och Lindström, Dag (1988): *Crime and social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*, Stockholm-Uppsala: Almqvist & Wiksell International.
- Österberg, Eva (1992): “Criminality, social Control, and the Early Modern State: Evidence and Interpretations in Scandinavian Histiography”, *Social Science History*, vol. 16, s 67-98.
- Österberg, Eva (1993a): “Brott och rättspraxis i det förindustriella samhället. Tendenser och tolkningar i skandinavisk forskning”, *Historisk Tidskrift*, årg, 113, s 201-226.
- Österberg, Eva (1993b): “Domböckernas människor: skurkar och vanligt folk”, *Sveriges Släktforskarförbunds Årsbok*, s 7-18, Västervik: AB C. O. Ekblad & Co.
- Österberg, Eva (1995a): “Våld i historiskt perspektiv”, *BRÅ Apropå*, nr 4, s 22-29.
- Österberg, Eva (1995b): *Folk förr. Historiska essäer*, Stockholm: Atlantis.
- Österberg, Eva (1996a): “Straff förr och nu – mer vett än moralisk panik”, *Forskning och framsteg*, nr 2, s 20-25.
- Österberg, Eva (1996b): “Gender, Class, and the Courts: Scandinavia”, ss 47-65 i Emsley och Knafla (red.) *Crime History and Histories of Crime. Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History*, London och Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Österberg, Eva (1996c): “Criminality, Social Control, and the Early Modern State: Evidence and Interpretations in Scandinavian Historiography”, s 35-62 i Johnson och Monkkonen (red.) *The Civilization of Crime. Violence in Town and Country since the Middle Ages*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.

Noter:

- ¹ Denna artikel bygger på delar av min filosofie licentiatuppsats i kriminologi, Kaspersson 1998.
- ² Det finns en mängd översiktsartiklar över olika studier, deras resultat samt vilka slags källor som utnyttjats för dessa. För *Sverige* se: Sleman 1961; Norborg 1971, Österberg 1992; 1996b. För *Norge* se: Sandnes 1990. För *Norden* se: Österberg 1996b. För *England* se: Sharpe 1982. För *Tyskland och tysk-språkiga* delar i Europa se: Blasius 1981 och 1988; Lindström 1995. För *Frankrike* se: Rousseaux 1996.
- ³ Jämför exempelvis häradrätternas och sockenstämornas olika verksamhetsområden, men ändå behandlades våldsbrott av bägge organen, Furuhagen 1996. Om de många olika rättsinstanserna i England under tidigmodern tid se bl a Sharpe 1984.
- ⁴ *Europa*: Johnson & Monkkonen 1996. *Sverige*: Österberg 1987, 1992, 1993a, 1993b och 1995a, Dahlbäck 1987, Lindström 1988, Ågren 1988, Söderberg 1990, Taussi Sjöberg 1990, Sundin 1992, Söderberg 1992, Andersson 1994. *Finland*: Ylikangas 1991 och 1994a, Aalto 1994, Karonen 1994 och 1995a, Sirén 1995. *Norge*: Sandnes 1990, Løyland 1992. *Danmark*: Johansen 1990 och 1991. *England*: Samaha 1974, Weisser 1979, Langbein 1983, Sharpe 1984, Stone 1985, Beattie 1986. *Italien*: Dean & Lowe 1994. *Frankrike*: Farge-Zysberg 1979, Soman 1980, Reinhardt 1982, s 445f. *Spanien*: Pike 1976, Soman 1980, Weisser 1980.
- ⁵ Om problemen och farorna med att sammanställa och jämföra frekvenser, se: Gurr 1981, Stone 1983, Næshagen 1995a, 1995b.
- ⁶ Den anmärkningsvärt höga frekvensen grundar sig på observationer från ett enda år – 1556, Karonen 1995b.
- ⁷ För jämförande siffror för Essex – runt 7 per 100 000 på 1500-talet – se Stone 1983.
- ⁸ För en diskussion om problemen med att använda åtal som studieobjekt, se Cockburn 1975, Jackson 1996, Spierenburg 1996.
- ⁹ Se som exempel problemen med hur barnamord har klassificerats: Beattie 1986, Cockburn 1991, Jackson 1996, Spierenburg 1996.
- ¹⁰ Weinstein (1994) hävdar dock att i Italien medförde duellförbudet – 1564 – en nedgång i detta slags våld, eftersom det var jämförelsevis lättkontrollerat. Hedersduellen fanns även i Sverige, men var inte lika vanlig som på kontinenten, Carlsson 1957.
- ¹¹ Pike har studerat ett arkiv som består av en undersökning i Kastiljen från år 1572 av samtliga fångar, för att se vilka som kunde skickas till galärena. Se även Thompson (1968) som påstår att det undersökta året är 1573.
- ¹² "Såsom är att vänta bland rusiga män uppstå titt som tätt gräl, som sällan görs upp genom ordskifte, men oftare med banehugg och sår", Tacitus Germania, kap 23, skriven år 98 e Kr, citerad i Helling 1987, s 19. "Drukkenskap er årsak til de fleste manddrap her i landet." Absalon Pederssøn Beyer, 1500-talets

andra hälft, citerad i Sandnes 1990, s 65. Prästerligt engagemang emot dryckenskapen: "... *det okristelige leverne och oskikkelige væsende, som van- kar här i Uppland med den svåra dryck och svalg, som sker om söndagsnät- terna [...] där de rida ränna, svärja och bannas och stundom slå varandra ihjäl*", riksmötet i Stockholm år 1562, citerat i Helling 1987, s 66.

- ¹³ För 1800-talet får Cockburn fram en andel på 27 procent och motsvarande andel 1900-1959 är 43 procent.
- ¹⁴ Se dock Spierenburg (1996) som påpekar att "[i]he difficulty of identifying lovers as victims of homicide (...) would rather apply to our own period (...) It is precisely today that homicides on partners are difficult to identify, for the simple fact that many partners are not registered as such."
- ¹⁵ För diskussion om lämpligheten i att kalla barnamord *infanticide* – som kan innefatta allt dödande av barn – istället för exempelvis *new-born child murder*, se Beattie 1986 och Jackson 1996.
- ¹⁶ Om lagstiftning rörande barnamord, Annens 1965, om barnamord bör inkluderas i kategorin dödligt våld, von Hofer 1990, om Gustav III:s barnamordsplakat och dess konsekvenser, Lindstedt, 1994.
- ¹⁷ *Northern Circuit* = *assize*-domstolarna i Yorkshire, Northumberland, Cumberland och Westmorland.

Adress: Kriminologiska institutionen
S-106 91 Stockholm, Sverige
Tel: 46-8-674 70 53
Fax: 46-8-15 78 81
E-post: Maria.Kaspersson@crim.su.se